

G. Haber, *Udział polskich żołnierzy w misjach wojskowych jako emanacja polityki zagranicznej państwa peryferyjnego w XXI wieku*, w: B. Maziarz (red.), *Polskie misje wojskowe. Ujęcie interdyscyplinarne*, Toruń 2013.

ISBN: 978-83-7780-851-1

Relacje pomiędzy światem polityki a siłami zbrojnymi mają długą i złożoną historię. Niezwykle istotne staje się powiązanie celów i środków ich realizacji z wyznawanymi wartościami. Można zaobserwować wiele współwystępujących modeli – od niewielkich, lecz znakomicie wyposażonych armii, które mogą służyć zarówno do celów ofensywnych i defensywnych, aż do sił zbrojnych, mających za zadanie nie tylko zdobycie militarnej przewagi nad przeciwnikiem, lecz także zaprowadzenie nowego porządku geopolitycznego. Wydaje się jednakże słuszny wniosek, iż każdy model należy rozpatrywać w zgodzie z uwarunkowaniami czasu i miejsca, w którym ocena jest przygotowywana. Siły zbrojne są szczególnie podatne na zmiany zachodzące w przestrzeni technologicznej i wymagają stałego nakładu finansowego, który podlega nieustannym przetargom na polu polityki¹.

Henryk Herman uważa, że istotny jest również aspekt wpływu polityki na sztukę wojenną. Momentem zwrotnym było postawienie nowożytnych państw, kiedy konflikty zaczęto prowadzić z uwagi na interes całych grup społecznych, a nie tylko władcy poszczególnych państw. Tym samym wojny zaczęto traktować jako immanentną część polityki – dlatego też należy przygotować odpowiednie instytucje oraz ustanowić odpowiedni aparat kontroli i nadzoru, a ostateczne decyzje dotyczące celów potencjalnego konfliktu pozostawić w dyspozycji politykom².

¹ Pisał o tym m.in. amerykański dziennikarz ekonomiczny Fareed Zakaria, który zwrócił uwagę na przewodnią rolę bazy gospodarczej i technologicznej w Stanach Zjednoczonych, stwarzająca warunki do uzyskania siły militarnej. Zob. F. Zakaria, *Koniec hegemonii Ameryki*, Warszawa 2008, s. 207.

² H. Herman, *Operacyjny wymiar walki zbrojnej*, Toruń 2004, s. 19.

Ze względu na specjalny stopień postrzegania sił zbrojnych we współczesnych państwach, gdzie ich naczelnym celem jest, definiowany często przez najwyższe akty prawne, obowiązek obrony państwa³, wojsko postrzegane jest w sposób specjalny. Szczególną estymą cieszy się w Stanach Zjednoczonych, gdzie nie tylko spełnia funkcje militarne, ale również strukturotwórcze w zakresie zapewniania miejsc pracy, stworzenia systemu edukacji wojskowej w szkołach, a w sferze wyobrażonej będąc nośnikiem wartości i symboli narodowych. Niezwykle trafnie ten schemat przedstawia Bartosz Kruszyński, który omawiając historię sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych wraz z momentami podlegającymi negatywnej ocenie obywateli m.in. zaangażowaniu w Wietnamie, Afganistanie i Iraku, pokazuje, iż oceny politycznego działania waszyngtońskich elit nie mają wielkiego wpływu na postrzeganie sił zbrojnych jako instytucji⁴.

Robert Kaplan, amerykański geopolityk, słusznie podkreśla, iż „dzieje XX wieku określiła mapa Europy (...) Polityka wielkich mocarstw, od upadku imperiów Starego Świata do dwubiegunowego starcia między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim, koncentrowała się przede wszystkim na Europie”⁵. W tej optyce nie może dziwić, iż polska polityka zagraniczna została doktrynalnie ograniczona poprzez odniesienie do działań mocarstw – w pierw ZSRR, obecnie USA. Kwestią badawczą, która zostanie poruszona w niniejszym artykule, będzie użycie polskich sił zbrojnych, jako emanacja polityki zagranicznej państwa w XXI wieku.

Teresa Łoś-Nowak zwraca uwagę, iż „polityka zagraniczna to proces formułowania i realizacji celów państwa w środowisku międzynarodowym, będących pochodną jego interesów narodowych”⁶.

³ W przypadku Polski jest to Art. 26 Konstytucji, którego pkt. 1. wskazuje, iż *siły zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.*

⁴ B. Kruszyński, *Udział sił zbrojnych USA w konfliktach w Iraku i Afganistanie – największych wojnach przełomu XX/XXI wieku*, Poznań 2011, s. 17-18.

⁵ R. Kaplan, *Monsoon. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, Wołowiec 2012, s. 11.

⁶ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006, s. 263.

Ryszard Zięba akcentuje specjalny charakter aktywności państwa, która na polu polityki prowadzona jest w międzynarodowym środowisku⁷. Dlatego też niezwykle ważne staje się ukazanie międzynarodowych zależności, pozostających w sferze bezpieczeństwa. Ministerstwo spraw zagranicznych zalicza kategorię bezpieczeństwa do priorytetów polskiej polityki zagranicznej⁸.

W opinii generała Józefa Flisa, bezpieczeństwo narodowe w XXI wieku będzie w bezpośredni sposób związane z zagrożeniami występującymi w środowisku międzynarodowym oraz stanu organizacji bezpieczeństwa, które mogą w sposób efektywny na nie reagować⁹. Siły zbrojne, które stanowią jeden z filarów systemu obronnego muszą być gotowe na nowe wyzwania, z których najważniejsze stają się:

- wydatki na zbrojenia stanowią klucz do osiągnięcia odpowiedniego poziomu zaawansowania technologicznego, co przekłada się na możliwości geopolitycznego oddziaływania;
- coraz częstsze występowanie zagrożeń asymetrycznych, na które państwa próbują reagować w nowy sposób m.in. poprzez prywatyzację działań militarnych na rzecz prywatnych podmiotów;
- interwencje w Afganistanie i Iraku spowodowały wzrost znaczenia wysiłków dyplomatycznych na rzecz utworzenia koalicji państw współodpowiedzialnych za stan bezpieczeństwa międzynarodowego;
- wzrost znaczenia wojny prowadzonej w przestrzeni wirtualnej i przy użyciu nowoczesnych technologii informatycznych¹⁰.

⁷ R. Zięba, *Wprowadzenie* [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, pod red. R. Zięby, Warszawa 2004, s. 14.

⁸ Oficjalna strona internetowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych: *Priorytety polskiej polityki zagranicznej - Informacja o zadaniach polskiej polityki zagranicznej*, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/priorytety_polityki_zagr_2012_2016/expose2 (2 VII 2013)

⁹ J. Flis, *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, pod red. R. Jakubczaka, J. Flisa, Warszawa 2006, s. 97.

¹⁰ M. Lasoń, *Polska misja w Iraku. Użycie sił zbrojnych jako środka polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie interwencji w Iraku 2003-2008*, Kraków 2010, s. 38-39.

Próbując przeanalizować sposób wykorzystania sił zbrojnych do realizacji celów polityki zagranicznej Polski warto sięgnąć do myśli wybitnego amerykańskiego socjologa - Immanuela Wallersteina, który do dyskursu naukowego wprowadził kategorię systemu-świata, jako wynik obserwacji procesów zachodzących w globalnej przestrzeni¹¹. Pomiędzy państwami rozwiniętymi a rozwijającymi się występują interakcje, które część badaczy interpretuje jako oparte na wyzysku, mimo że od ich normatywnego usamodzielnienia się od mocarstw kolonialnych minęły dekady. Immanuel Wallerstein argumentuje, iż państwa rozwijające się nigdy nie osiągną statusu państw rozwiniętych bez zmiany własnego statusu na mapie geopolitycznej świata, która może zostać wyrażona przez odejście od modelu postkolonialnego. Reorientacji winno ulec także myślenie o rozwoju, gdyż związany on jest nie ze strukturalnym niedostosowaniem danego państwa do systemu-świata, lecz z narzuconym odgórnie modelem, w którym owo dostosowanie jest niemożliwe, ze względu na obiektywne przesłanki m.in. obecność państwa hegemonicznego i peryferyzacja, będąca pochodną występowania politycznych reguł, narzuconych przez centrum reszcie świata¹².

¹¹ W opinii I. Wallersteina w historii ludzkości istniały trzy modele systemu-świata: wymiennie-rodowy, redystrybucyjno-lenny oraz kapitalistyczny. Podział ów został stworzony z uwzględnieniem sposobu produkcji, który występuje w każdym z modeli. System wymiennie-rodowy, dziś już praktycznie nieobecny, poza niewielkimi wspólnotami, odciętymi od świata, charakteryzuje się uzależnieniem od reprodukcji członków społeczności i zakłada względną trwałość więzi oraz ról społecznych. W kolejnym modelu – redystrybucyjno-lennym, najistotniejszą kwestią staje się niezmiennosc pozycji społecznej, wyrażanej poprzez przynależność do kasty lub klasy społecznej. W takich społecznościach dochodzi do utrwalenia się nielicznej kasty/klasy, która korzysta z efektów pracy większości. Ostateczną formą jest model kapitalistyczny, który od XIX wieku stawał się systemem dominującym. Nie tylko zakłada klasowy podział społeczeństwa, ale decydującą rolę zaczyna odgrywać również akumulacja kapitału, a nie tylko środków produkcji. Występowanie owych systemów determinuje sposób postępowania poszczególnych społeczeństw, które muszą podporządkować się realiom w nich występujących. Dychotomia pomiędzy systemem światowym a społecznością jest ciągła i trwa bez względu na bieżące uwarunkowania. Por. M. Blacksell, *Geografia polityczna*, Warszawa 2008, s. 171-173.

¹² I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów*, Warszawa 2007, s. 48-51.

Nadrzędnym celem polskiej polityki bezpieczeństwa winna stać się obrona niepodległości państwa, wynikająca wprost z artykułu 5. Konstytucji¹³, lecz realizowana w określonych warunkach. Kiedy 11 września 2001 roku doszło do ataku na World Trade Center, polski rząd opowiedział się za wypełnieniem zobowiązań sojuszniczych i realizacją protokołu NATO. Warto zauważyć, iż już w 1999 roku generał Franciszek Gągor pisał, że „najważniejszym kryterium politycznym udziału we wszystkich operacjach pokojowych jest jego zgodność z narodowym interesem państwa”¹⁴. Dlatego też przy podejmowaniu decyzji uczestnictwa w operacji należy wziąć pod uwagę, w jakim stopniu będzie stanowiła odpowiedź na bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa, a także czy udział nie spowoduje pogorszenia relacji z partnerami zagranicznymi, zaangażowanymi w rozwiązywanie konfliktu w danym regionie świata. Polityczne decyzje, w wyniku których polscy żołnierze wzięli udział w misje wojskowe w Afganistanie i Iraku, należy w przyszłości poddać dogłębnej analizie z uwzględnieniem powyższych kryteriów.

Punktem wyjścia do problemu geopolitycznego znaczenia misji wojskowych winna zatem być analiza działań podejmowanych przez nadrzędnych sojuszników. Warto zauważyć, iż polskie zaangażowanie w rozwiązywanie problemów innych państw związane jest bezpośrednio z wypełnianiem misji globalnego hegemonu przez Stany Zjednoczone. Amerykańskie imperium od upadku świata dwubiegunowego użyło siły militarnej w Zatoce Perskiej, na azjatyckim Środkowym Wschodzie, w Zatoce Meksykańskiej, na wybrzeżu Afryki, czy też na Bałkanach. Przewaga militarna Stanów Zjednoczonych nad rywalami w każdym przypadku była bezwzględna i doprowadzała do szybkich sukcesów operacyjnych. Problemem stały się efekty interwencji, rozpatrywane w dłuższym zakresie czasowym.

Można sądzić, iż interwencje w niewielkim stopniu realizowały zakładany wcześniej cel umożliwienie swobodnego rozwoju ciemionym społeczeństwom, a bardziej związane były z próbą podtrzymania amerykańskich aspiracji przywódczych.

¹³ Artykuł 5. Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

¹⁴ F. Gągor, K. Paszkowski, *Międzynarodowe operacje pokojowe w doktrynie obronnej RP*, Toruń 1999, s. 205.

George Friedman dostrzegł również istotną zmianę w realizacji doktryny bezpieczeństwa USA. O ile interwencje zewnętrzne w latach '90 ubiegłego wieku związane były z próbą ograniczenia potencjalnej ekspansji państw w regionach lub przeciwstawienie się negatywnym zjawiskom, wynikającym z potrzeb humanitarnych, to w pierwszej dekadzie nowego stulecia podjęto wyzwanie, z którym już na etapie wyznaczania celów, wiadome było, iż jest niemożliwe do zrealizowania¹⁵. Próba wygrania „wojny z terroryzmem” zakończyła się utratą przez Stany Zjednoczone nie tylko zaufania międzynarodowego, lecz również pokazała istotne ograniczenia natury geopolitycznej w dalszej realizacji modelu światowego przywództwa¹⁶.

Maciej Franz uważa, że „Polska obecność w NATO, ale także w UE wymuszała, wymusza i będzie wymuszać angażowanie się Polski w rozwiązywanie konfliktów poza jej granicami”¹⁷. Autor argumentuje, iż momentem zwrotnym okazało się polskie uczestnictwo w operacji „Iracka Wolność”, kiedy na przekór opiniom europejskich sojuszników okazaliśmy militarne i polityczne wsparcie Stanom Zjednoczonym. Zdefiniowane wtenczas priorytety polskiej polityki zagranicznej zogniskowane były wokół pozycjonowania Polski jako swoistego pośrednika pomiędzy USA a państwami z tzw. Starej Europy. Próba uzyskania szczególnego statusu w relacjach z globalnym hegemonem związana była z realizacją następujących celów strategicznych:

- tarcza antyrakietowa¹⁸;
- wizy;
- zakup F-16;
- udział w operacjach wojskowych USA¹⁹.

¹⁵ G. Friedman, *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*, Warszawa 2012, s. 17.

¹⁶ N. Chomsky, *Interwencje*, Katowice 2008, s. 96-98.

¹⁷ M. Franz, *Polska w systemie bezpieczeństwa europejskiego – wyzwania i możliwości* [w:] *Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009, s. 14.

¹⁸ Więcej na temat polskich starań dot. sprowadzenia tarczy antyrakietowej do Polski zob. K. Kościelniak, *Tarcza antyrakietowa a bezpieczeństwo w polskiej polityce zagranicznej. Analiza prasowa* [w:] *Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009.

¹⁹ Niezwykle istotne stają się słowa premiera Donalda Tuska, który w expose z 2007 roku, powiedział:

„Przeprowadzamy tę operację (tj. wycofania wojsk z Iraku – dop. GH), że nasze zobowiązania względem sojusznika, względem Stanów Zjednoczonych, zrealizowaliśmy z nawiązką. (...)

Zapewniam także odpowiedzialnie, że zakończenie tej ważnej misji będzie przeprowadzone w porozumieniu z sojusznikami, a przemieszczenie kontyngentów zostanie przeprowadzone zgodnie z regułami sztuki wojskowej tak, aby jak do tej pory Polska mogła być dumna ze swojej armii i ze swojej misji w Iraku”. Źródło: *Program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania*,

[http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter6.nsf/0/6372FE4B9619C127C125739D0053E245/\\$file/2_a_ksiazka.pdf](http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter6.nsf/0/6372FE4B9619C127C125739D0053E245/$file/2_a_ksiazka.pdf), (15 VII 2013)

Misja iracka oparta została o koncepcję prewencyjnego ataku, który związany był z trzema powodami: posiadanie przez Irak broni masowego rażenia, współpracę z Al-Kaidą, której przykładem był atak z 11 września 2001 roku oraz autokratyczny reżim, niepodporządkowujący się demokratycznej woli społeczności międzynarodowej²⁰. W polskiej optyce szczególnie podkreślano jej pro-demokratyczny charakter²¹. Niejako podkreślano, iż Polska, mająca swoisty dług do spłacenia, występuje w roli obrońcy wolności i przyjmuje odpowiedzialność za sytuację w nowym, wyzwolonym Iraku. Tym samym ocena polityczna misji irackiej, realizowanej w latach 2003-2008 jest zróżnicowana. Przeważają jednak głosy, iż jej realizacja nie przyniosła zakładanych rezultatów²².

Stanisław Bień, dokonując analizy stanu stosunków międzynarodowych w optyce geopolitycznej, wyznaczył sześć najbardziej prawdopodobnych scenariuszy wydarzeń:

1. utrzymanie dominacji Zachodu przy rosnących wpływach mocarstw Dalekiego Wschodu;
2. nowa zimna wojna, w której działania Stanów Zjednoczonych stają się punktem odniesienia dla reszty świata;
3. westernizacja Rosji i neutralizacji Chin;
4. izolacjonizm Stanów Zjednoczonych;
5. zrównoważona globalizacja;
6. załamanie globalizacji²³.

²⁰ M. Lasoń, *Polska misja w Iraku. Użycie sił zbrojnych jako środka polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie interwencji w Iraku 2003-2008*, Kraków 2010, s. 110-111.

²¹ Ł. Scheffs, *Konflikt w Iraku a polska polityka zagraniczna [w:] Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. Tom I*, pod red. A. Jarosza, K. Olszewskiego, Toruń 2011, s. 291.

²² Ten fakt podkreślił również minister obrony narodowej Bogdan Klich, który zwrócił uwagę, iż w sferze ekonomicznej ponieśliśmy *fiasko*. Ciekawą analizę efektów misji irackiej przedstawili D. Materniak, J. Rutkowska, M.P. Żukowska, *Irak - klęska czy zwycięstwo Polski?*, <http://www.psz.pl/tekst-14450/irak-klaska-czy-zwyciestwo-Polski>, dostęp: 15 lipca 2013. Warto również zwrócić uwagę na tekst Sylwii Serwońskiej, która podkreśla, iż „w kwestii sukcesu politycznego pozostaje również sporo niedomówień. Zabrakło jednomyślności (...) Zyski niestety nie przewyższyły strat. Sojusz nie był tak stabilny jak zakładano początkowo, a współpraca nie zaowocowała dodatkowymi profitami”. Zob. S. Serwońska, *Udział Polski w operacji irackiej. Przyczynek do badań [w:] Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009, s. 276.

²³ S. Bień, *Nowa dynamika geopolitycznej fragmentacji porządku międzynarodowego [w:] Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, pod red. J. Symonidesa, Warszawa 2010, s. 40-42.

Próbując umiejscowić Polskę na mapie geopolitycznej, która być może będzie podlegała zmianom w zgodzie z przedstawionymi możliwościami, wydaje się zasadne zwrócenie uwagi na klasyfikację Stanisława Bienia przez pryzmat realnych możliwości kształtowania ładu międzynarodowego. Polska współkształtując podmiotowość organizacji Paktu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej zyskuje nie tylko na znaczeniu, ale również współuczestniczy w realizacji celów i interesów tychże. Jednocześnie próba samodzielnej realizacji wizji, będącej opozycyjną wobec projektu europejskiego, napotka obiektywne trudności, które mogą zadecydować o przyszłym sukcesie geopolitycznego modelu. Tym samym w nadchodzącej przyszłości należy liczyć, sięgając do zarysowanych wyżej scenariuszy, na nie-konfrontacyjny geopolityczny spór wielkich mocarstw, w którym jednakże Stany Zjednoczone przestaną odgrywać rolę hegemolistyczną.

Najnowsza historia Polski bogata jest w daty i wydarzenia przełomowe. Obywatele w badaniach zwracają uwagę, iż pozytywne jak i negatywne aspekty związane są z geopolityką zależności. Dla 45% respondentów najgorszym zjawiskiem w trakcie ostatnich stu lat było podporządkowanie polskiej polityki optyce ZSRR. Co istotne, 16% respondentów odniosło się również do negatywnej zależności od Stanów Zjednoczonych. Wśród blasków polskiej historii na czołowych miejscach znalazły się takie wydarzenia jak: odzyskanie niepodległości w 1918 roku (istotna kwestia dla 52% badanych), przystąpienie do Unii Europejskiej (39%), czy też akcesja do NATO (19%)²⁴.

²⁴ *Spojrzenie na miniony wiek w historii Polski. Komunikat z badań*, CBOS, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_166_08.PDF (19 IX 2013)

Wojna sprawiedliwa określana bywa z dwóch punktów widzenia – moralnego oraz efektywnego. Pierwsza optyka w centrum zainteresowania umieszcza zagadnienia związane z etyczną stroną konfliktu, liczbą potencjalnych ofiar lub liczbą istnień ludzkich, które w następstwie wojny uda się ocalić. Drugie spojrzenie wynika wprost z zobowiązań prawa międzynarodowego i nader często staje się podstawą realnych decyzji politycznych. Michael Walzer uważa ponadto, iż takie podejście metodologiczne może sprowadzać analizę jedynie do badania czasu i miejsca, bez odniesienia do warunków polityczno-społecznych, które de facto doprowadziły do wybuchu konfliktu²⁵. Istotne okazuje się zatem dostrzeżenie sedna tj. akceptacji reguły sprawiedliwości w odniesieniu do samej wojny, która może zostanie moralnie usankcjonowana przez społeczeństwo – nawet, gdy w innym czasie ta sama wspólnota podjęłaby inną decyzję²⁶. Czy wojny, w których wzięły udział polskie siły zbrojne w XXI wieku można określić jako wojny sprawiedliwe? Tak postawione pytanie nie znajdzie odpowiedzi na gruncie nauki o polityce, gdyż wkracza w debatę światopoglądową o miejscu i roli sił zbrojnych, nie w obszarze polityki zagranicznej, lecz w optyce ogólnoludzkiej. Sięgając do tezy Immanuela Wallersteina można natomiast stwierdzić, iż podjęcie decyzji o udziale polskich żołnierzy w misji afgańskiej i irackiej wynikało przede wszystkim z peryferyjnego statusu Polski i dopiero z perspektywy lat widać wyraźnie, iż z jednej strony było nieuniknione, gdyż związane z chęcią zmiany pozycji w optyce hegemonistycznej, z drugiej jednakże stanowiło zaprzeczenie doktryny bezpieczeństwa kraju, wyrażonej w Konstytucji RP zgodnie, z którą siły zbrojne powinny dbać przede wszystkim o ochronę terytorium i suwerenności państwa.

²⁵ M. Walzer, *Spór o wojnę*, Warszawa 2006, s. 9.

²⁶ *Tamże*, s. 69.

Bibliografia

Pozycje zwarte:

Bień S., *Nowa dynamika geopolitycznej fragmentacji porządku międzynarodowego* [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, pod red. J. Symonidesa, Warszawa 2010.

Blacksell M., *Geografia polityczna*, Warszawa 2008.

Chomsky N., *Interwencje*, Katowice 2008.

Friedman G., *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy*, Warszawa 2012.

Gągor F., Paszkowski K., *Międzynarodowe operacje pokojowe w doktrynie obronnej RP*, Toruń 1999.

Herman H., *Operacyjny wymiar walki zbrojnej*, Toruń 2004.

Kaplan R., *Monsoon. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, Wołowiec 2012.

Kruszyński B., *Udział sił zbrojnych USA w konfliktach w Iraku i Afganistanie – największych wojnach przełomu XX/XXI wieku*, Poznań 2011.

Lasoń M., *Polska misja w Iraku. Użycie sił zbrojnych jako środka polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej na przykładzie interwencji w Iraku 2003-2008*, Kraków 2010.

Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006

Wallerstein I., *Analiza systemów-światów*, Warszawa 2007.

Walzer M., *Spór o wojnę*, Warszawa 2006

Zakaria F., *Koniec hegemonii Ameryki*, Warszawa 2008.

Zięba R., *Wprowadzenie* [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, pod red. R. Zięby, Warszawa 2004

Dokumenty i materiały źródłowe:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.).

Artykuły naukowe:

Flis J., *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, pod red. R. Jakubczaka, J. Flisa, Warszawa 2006.

Franz M., *Polska w systemie bezpieczeństwa europejskiego – wyzwania i możliwości* [w:] *Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009.

Kościelniak K., *Tarcza antyrakietowa a bezpieczeństwo w polskiej polityce zagranicznej. Analiza prasowa* [w:] *Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009.

Scheffs Ł., *Konflikt w Iraku a polska polityka zagraniczna* [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie. Tom I*, pod red. A. Jarosza, K. Olszewskiego, Toruń 2011, s. 291

Serwońska S., *Udział Polski w operacji irackiej. Przyczynek do badań* [w:] *Polska na arenie międzynarodowej – współczesne wyzwania*, pod red. J.J. Piątka, R. Podgórzeńskiej, Toruń 2009.

Źródła internetowe:

Materniak D., Rutkowska J., Żukowska M.P., *Irak - klęska czy zwycięstwo Polski?*, <http://www.psz.pl/tekst-14450/Irak-klaska-czy-zwyciestwo-Polski>, (15 VII 2013).

Priorytety polskiej polityki zagranicznej - Informacja o zadaniach polskiej polityki zagranicznej, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/priorytety_polityki_zagr_2012_2016/expose2 (2 VII 2013).

Program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania,
[http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter6.nsf/0/6372FE4B9619C127C125739D0053E245/\\$file/2_a_ksiazka.pdf](http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter6.nsf/0/6372FE4B9619C127C125739D0053E245/$file/2_a_ksiazka.pdf), (15 VII 2013).

Spojrzenie na miniony wiek w historii Polski. Komunikat z badań, CBOS,
http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_166_08.PDF (19 IX 2013)